

6. Киридон А.М. Церква в умовах революційного зламу 1917 року/ Українська національна революція 1917-1921 років крізь призму сучасності (до 100-річчя події): Збірник наукових статей, матеріалів, тез учасників науково-методичного семінару 2 березня 2017 року / Упорядники : Л.Л. Бабенко, І.О. Міщенко. – Полтава, 2017. – 108 с. С. 24–35.
7. Колодний А. Україна в її релігійних виявах / А. Колодний. – Львів: СПОЛОМ, 2005. 336 с.
8. Мицик Ю. Святий Петро Могила / Ю. Мицик. – Київ : Фоліо, 2012. 128 с.
9. Полонська - Василенко Н. Історія України. 2-е вид. – К.: Либідь, 1993. – Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. – 608 с.
10. Саган О.Н. Вселенське православ'я. Суть. Історія. Сучасний стан. Київ: Світ Знань, 2004. 912 с.
11. Указ Президента України від 22 січня 2016 року № 17/2016. «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років». (Петро Порошенко). Київ, 2016.
12. Цапко О.М. Українська православна церква як суб'єкт державно-політичних відносин у період гетьманату П. Скоропадського / О.М. Цапко // Політологічний вісник. – 2012. – Вип. 67. – С. 304–313.
13. Швидкий В. Діяльність О.Г. Лотоцького у вирішенні проблеми української церкви (1917–1919 рр.) // Етнічна історія народів Європи. – 2000. – Вип. 4. – С. 66.
14. Щоткіна К. Хроніка Томосу. Харків: Віват, 2019. 304 с.

УДК 322:271.2-523.4-047.86(477.53-25)«193»

Владислав Марченко
(Науковий керівник: проф. Бабенко Л. Л.)
(Полтава)

РУЙНУВАННЯ КУЛЬТОВИХ СПОРУД У МІСТІ ПОЛТАВИ У 30-х РОКАХ ХХ ст.

У статті висвітлено актуальні питання, пов'язані з історією руйнації культових споруд у Полтаві в 30-ті роки ХХ ст. З'ясовано причини знищення храмів та наслідки цього для міста та його жителів. Розкрито методи руйнувань церков, які використовувала радянська влада, а також названа кількість храмів, постраждалих від рук комуністів у 1930-х роках.

Ключові слова: руйнування культових споруд в Полтаві, Свято-Успенський собор, Вознесенська церква, Воскресенська церква, храм Стрітєння Господнього, Троїцька церква, церква Різдва Богородиці, Петропавлівська кірха, Хрестовоздвиженський костел.

Під час військової агресії РФ проти України нищать та пюндруються релігійні споруди. У такий самий спосіб діяло і радянське керівництво, що знищувало храми, які мали не лише культурне та історичне значення для України, а також відігравали

важливу ідеологічну роль. Більшість культових споруд в українських містах та селах було зруйновано в 1930-х роках, не стала виключенням і Полтава, яка втратила назавжди велику кількість храмів саме у цей період.

Дослідницький інтерес до порушеної теми вмотивований потребою додаткового встановлення документальної та історіографічної бази щодо висвітлення питання втрати культурної спадщини, складовою якої були архітектурні культові споруди міста Полтави.

Метою дослідження є з'ясування причин та наслідків закриття і руйнування культових споруд у Полтаві в 1930-х роках.

Завдання дослідження полягають у виявленні методів, які використовувала радянська влада при закритті та знищенні храмів Полтави в 30-х роках ХХ ст., розкритті кількості церков, постраждалих внаслідок руйнівної політики більшовиків щодо релігійних споруд у 1930-х роках.

Дослідженням теми займалися полтавські дослідники та краєзнавці, які вивчали методи знищення церков та спроби їхнього врятування. Так увагу автора привернула праця В. Халимона «Полтавщина очима краєзнавця». О. Нестуля розглядав проблему з точки зору діяльності пам'яткоохоронних органів Полтавщини. Д. Веденєєв та А. Киридон досліджували цю тему в загальноукраїнському контексті.

У 30-х роках ХХ століття, психологічно зламавши український народ голодомором та масовими репресіями, радянська влада приступила до планомірного винищення релігійних організацій, священнослужителів та культових будівель. Генеральний секретар ЦК ВКП(б) Й. Сталін вимагав до 1937 року ліквідувати в межах СРСР не тільки всі релігійні конфесії, а навіть зовнішні вияви релігійності [6, с. 152]. Не стала винятком і Полтава, де масово відбувалися процеси закриття храмів і їх руйнація. Зокрема, М. Логвин, Н. Карпенко та Ю. Карпенко виділяють дві хвилі руйнування культових будівель в Полтавській області: перша хвиля припадає на 1929–1940 рр., а друга – 1960-ті рр. [2, с. 1].

Потужним поштовхом до закриття релігійних споруд стала форсована колективізація та прискорена модернізація Радянського Союзу. 15 лютого 1930 р. ВЦВК і РНК СРСР ухвалили постанову «Про боротьбу з контрреволюційними елементами у керівних органах релігійних об'єднань», що означало початок нового наступу на релігію [7, с. 96]. Одним із поширених методів закриття храмів, що використовували більшовики, було розірвання угоди на користування церквою між райвиконкомом та релігійними громадами через несплату податків, які, до речі, постійно зростали [5, с. 6]. Із

припиненням діяльності церкви завершувала своє існування й громада (парафія), яка традиційно була основою конфесійної структури в православ'ї [7, с. 97].

Депутати Полтавської міської ради у лютому 1929 року прийняли рішення про закриття та перетворення на культурні установи більшості церков міста [4]. Закритими храмами або взагалі не користувалися, або використовували їх як клуби, бібліотеки, музеї, театри, у сільській місцевості нерідко в них розміщували колгоспні комори, зерносховища. [5, с. 6]. Культові споруди, які зачинялися, приходили в занепад. Раніше громади віруючих проводили хоча б побіжний їх ремонт, але після вилучення храмів у релігійних громадах ніяких коштів на підтримку пам'яток держава не виділяла, очевидно, сподіваючись, що з часом питання про майбутнє архітектурних шедеврів релігійного призначення вирішиться само собою, тобто вона зруйнується [6]. Наприклад, така доля спіткала Вознесенську церкву Пушкарівського монастиря. Хоча в 30-х роках ХХ століття їй і надали статус пам'ятки архітектури, але цією спорудою ніхто не опікувався, в результаті чого вона була розграбована та згодом перетворилася в руїни [8].

Як зазначав В. Халимон, із 22 культових споруд у Полтаві на 1990 р. вціліло лише 7 церков. Варто сказати, що окрім самих храмів, були ще так звані домові церкви, які зазвичай знаходились у навчальних та лікувальних закладах. Із 20 таких церков жодної не залишилось [1, с. 218].

Більшість зруйнованих храмів були побудовані в стилі бароко [1, с. 218]. Полтавська архітекторка Оксана Белявська зауважує, що у радянські часи церкви здебільшого підривали, а не розбирали, тому що релігійні споруди козацького бароко мали потужну конструкцію [3].

Ознайомимось із церквами, які були закриті та зруйновані у 30-х роках ХХ століття [1, с. 218]. О. Белявська зауважила, що спочатку комуністи руйнували церкви, побудовані в стилі бароко, а потім знищували консисторські храми, які були типові для всіх регіонів Російської імперії [3]. У Полтаві в 1930-х рр. було зруйновано три храми, побудовані в стилі бароко:

– Свято-Успенський собор (закритий у лютому 1929 р., підірвано у 1934 р.) [1, с. 220];

– Воскресенська церква (церкву із дзвіницею розібрали у 1936 р.) [1, с. 221];

– храм Стрітєння Господнього (знищений в 1937–1938 рр.) [1, с. 219].

Хоча Свято-Успенський собор був зруйнований, але дзвіниця цього храму збереглася. Вже після розпаду СРСР, 2 вересня 1994 року, був створений громадський комітет із відродження Свято-Успенського

собору. В червні 2000 р. розпочалися роботи з відбудови храму, у 2004 році будівництво було завершено [1, с. 220-221].

Воскресенській церкві пощастило значно менше. Через кілька десятиліть після того, як вона разом із дзвіницею була знищена, на цьому місці у 1971 році було побудовано музичне училище ім. М. В. Лисенка [1, с. 221]. Схожа доля спіткала храм Стрітєння Господнього. Після зруйнування там була побудована адміністративна будівля, в якій наразі знаходиться апеляційний суд [1, с. 219].

Також у 1930-х роках в Полтаві було знищено дві консисторські церкви:

- Троїцька церква (зачинена та розібрана у 1930 р.) [1, с. 222];
- церква Різдва Богородиці (зачинена у 1931 р., а пізніше розібрана) [1, с. 223].

На місці Троїцької церкви була зведена будівля обласного партійного архіву (нині Державний архів Полтавської обл.) [1, с. 222]. А на місці храму Різдва Богородиці зараз знаходиться житловий будинок.

Католицьких та протестантських храмів у Полтаві на початок 30-х років ХХ ст. було небагато, ймовірно, всього два. Невдовзі вони були знищені:

- Петропавлівська кірха (закрита у 1932 р., розібрана у 1933 р.);
- Хрестовоздвиженський костел (закритий у 1936 р., розібраний у 1937 р.) [1, с. 225].

Руйнування культових споруд не завершилось після 30-х років ХХ ст., а тривало упродовж всього періоду правління радянської влади. Темпи й масштаби мали різний характер. Проте реалізація заходів владних структур, направлених на руйнування культових споруд, залишалася невід'ємною складовою державної політики щодо релігії й церкви [7, с. 98].

Нищення храмів більшовиками несло не лише моральні збитки від зруйнування архітектурних споруд, які мали історичну, естетичну та культурну цінність. Як зазначала А. Киридон, це було нищення духовного світу українства, його менталітету, культури, побуту, традицій, звичаїв, стереотипів поведінки. Також це призвело до зміни світоглядних орієнтирів, з'явилися нові моделі поведінки, нові способи організації та регуляції побуту, світогляду тощо [7, с. 99].

Отже, у 30-ті роки ХХ ст. в Полтаві були безжально ліквідовані культурні та духовні надбання українського народу. В цей період найбільше постраждали церкви, які були побудовані в стилі козацького бароко. Радянська влада таким чином намагалася знищити індивідуальність нашої нації, а також побудувати власний, новий культ. Тоді ж було повністю зруйновані католицькі та протестантські храми.

В цілому за відомими даними в Полтаві у 1930-ті роки було знищено сім храмів. Руйнування церков могло відбуватися по-різному. Деякі храми мінували та підривали, чи просто розбирали, якщо дозволяла конструкція. У інших випадках після закриття церкви будівлею або не користувалися взагалі, або використовували не за призначенням, і після цього вона поступово приходила в занедбаний стан. Більшість релігійних споруд, які знищувалися радянською владою, не було відновлено. Про ці храми зараз можна довідатись лише завдяки фотографіям та малюнкам. Такі офіційні дії влади можна кваліфікувати як злочинний вандалізм.

Джерела і література

1. Халимон В. Полтавщина очима краєзнавця. Полтава: Дивосвіт, 2009. С. 218–225.
2. Логвин М., Карпенко Н., Карпенко Ю. Історико-культурний потенціал розвитку паломницького туризму у Полтавській області. Полтава, 2021 <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/11457>.
3. Ізотов І., Сотник А. Втрачені пам'ятки Полтави: зруйновані та перебудовані церкви, кірхи та костели <https://suspilne.media/123228-vtraceni-pamatki-poltavi-zrujnovani-ta-perebudovani-cerkvi-kirhi-ta-kosteli/>
4. <https://poltava.depo.ua/ukr/poltava/p-yatirka-naydrevnishih-hramiv-poltavi-20112016083100>.
5. Веденєєв Д. Політика Радянської держави із знищення православних храмів в Україні: механізм та духовно-культурні наслідки (1920-ті – 1965 рр.) / *Культура і сучасність*. №2. 2019.
6. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні 1917–1941 рр.: в 2 ч. Ч. 2 : Кін. 20-х – 1941 рр. Київ, 1995. С. 152–196.
7. Киридон А. Руйнування культових споруд (1920–1930-ті рр.): Порушення традиційної ритмології простору. *Проблеми історії України: факти, судження пошуки*. Міжвід. зб. наук. пр. ; Нац. акад. наук України, Ін-т іст. України. Київ, 2015. Вип. 23. С. 91–99.
8. http://poltavahistory.inf.ua/hisp_u_68.html

УДК 351.751.5(477.53)«1945/1952»

В'ячеслав Сушко
(Полтава)

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛТАВСЬКОГО ОБЛАСНОГО УПРАВЛІННЯ У СПРАВАХ ЛІТЕРАТУРИ І ВИДАВНИЦТВ У 1945–1952 РОКАХ

У публікації зроблена спроба аналізу діяльності головного цензорського органу Полтавщини у 1943–1952 роках та основні напрямки його діяльності: попередній цензорський контроль, контроль над зображувальною продукцією, вилучення небажаних авторів із книгозбірень. Автор, проаналізувавши архівні джерела, приходять до висновку, що органи цензорського контролю на